

Alguns cognoms singulars del nord del Segrià

Some unique surnames
from the north of Segrià

pàg. 122-126

Santi Arbós

Filòleg, CECS

santiarbos@yahoo.com

RESUM

Estudi etimològic i d'origen de sis cognoms i variants (Mayench, Sentañes, Currich, Morguí, Esmet, Sàpiens) de la comarca del Segrià que pel seu caràcter minoritari o local han estat poc tractats per les obres de referència.

PARAULES CLAU

Onomàstica, antroponímia, cognoms, Segrià.

ABSTRACT

Etymological and origin study of six surnames and variants (Mayench, Sentañes, Currich, Morguí, Esmet, Sàpiens) from the Segrià region that, due to their minority or local nature, have been little treated by reference works.

KEYWORDS

Onomastics, anthroponymy, surnames, Segrià.

INTRODUCCIÓ

Estudiem sis cognoms (i variants) que es troben o es trobaven implantats de manera important al nord de la comarca del Segrià, no majoritaris enlloc, i sobre els quals no hi ha gaires informacions o considerem que probablement no siguin prou exactes. Intentem, bàsicament, esbrinar-ne l'origen geogràfic¹ i l'etimologia.

Per a l'elecció dels llinatges, ens hem basat en censos electorals de principis del segle xx d'Alguaire, Vilanova de Segrià i Vilanova de la Barca.²

MAYENCH I SIMILARS

Cognom amb màxims percentuals i absoluts al Segrià, amb certa presència al Pla d'Urgell, Barcelonès, Baix Llobregat i Vallès Occidental. Pel que fa a l'estat espanyol, a part de la província de Lleida, hi ha una lleu presència a Osca i Barcelona. A l'estat francès, trobem la forma *Mayenc* gairebé només als Alps de l'Alta Provença, en zona occitana vivaroalpina.

Històricament, no l'hem trobat als fogatges medievals i moderns, ni hi ha expansió cap al País Valencià i les Illes Balears. Tot i així, documentem un cognom *Maenca* a Celadas i Terrient (Terol), en el fogatge aragonès de 1495. Francesc de Borja Moll (1987: 264) considera que és un derivat de *maig*. Tot indica que en aquest mateix sentit es trobaria el cognom *Magench*, tot i que a hores d'ara no sigui localitzable a l'estat espanyol, però sí al francès, amb la forma *Magenc* i màxims a Gers i Alts Pirineus, a la zona occitana gascona.

Hi ha un cognom *Mayenco* amb presència a Catalunya (Osona, Baix Llobregat, Barcelonès, Pallars Jussà...), potser producte de les migracions del segle xx. A nivell de l'estat espanyol, els màxims relatius se situen a Jaén, Osca i Lleida.

A principis del segle xx, a Alguaire (fig. 1) trobem la forma *Mahench*, amb caiguda de la semiconsonant intervocàlica (Cens 1901: núm. 4, «*Mahench Solé Bautista*», i altres); a hores d'ara, en aquesta població majoritàriament són *Mayench*, encara que hi ha alguns *Maench*. Actualment aquest llinatge no sembla present a Catalunya ni a l'estat espanyol. Segurament, a hores

d'ara, aquesta forma estigui totalment extingida encara que, poc o molt, va traspasar les fronteres d'Alguaire.³ Tot i així, la variant *Maench*, fonèticament idèntica, la trobem a Alguaire (Cens 1913: núm. 205, «*Melé Maench Ramon*», i altres), i actualment al Segrià i el Bages.

Fig. 1 Vista panoràmica d'Alguaire. Fotografia de Francesc Mayench Ariza, d'Alguaire.

No hi ha cap presència, almenys detectable sense infringir els protocols de confidencialitat que apliquen les administracions públiques, de les formes més normatives *Maienc* o *Maenc*.

Tot i que Moll considera *Mayench* com un cognom català, tenint en compte la manca de documentació antiga i que no s'ha estès ni pel País Valencià ni les Illes Balears, potser seria millor explorar la possibilitat que es tracti d'un cognom d'origen occità. Certament, com passa tantes vegades en llengües molt pròximes, l'etimologia coincidiria.

Fig. 2 Escut atribuït al cognom Mayench. Fotografia de Francesc Mayench Ariza.

¹ Si no s'indica el contrari, la presència geogràfica dels cognoms s'ha extret de <https://www.idescat.cat/cognoms> (Catalunya), <https://www.ine.es/widgets/nombApell/index.shtml> (estat espanyol) i <https://www.geopatronymie.com> (estat francès). Pel que fa a la presència històrica a l'estat francès, s'ha consultat Geneanet, <https://www.geneanet.org/>. Per als fogatges de 1358, 1497 i 1553, s'ha fet servir una base de dades facilitada per Albert Villanueva, basada en part en informacions disponibles a <https://scgenealogia.cat/projectes/enxarxeu-ho.htm> (consulta: 25-10-2022).

² Cf. <https://www.diputaciolleida.cat/la-diputacio-2/qui-som-i-que-fem/serveis-i-departaments/serveis-al-mon-local/231-municipis/catalog-de-serveis-de-la-diputacio-de-lleida/serveis-diputacio-de-lleida/arxiu/consultes-en-linea/censos-electorals/> (consulta: 25-10-2022).

³ Cf. <http://www.jovells.cat/esglesia/Vic/Batejos/Bapti1882-95.html> (consulta: 25-10-2022).

Malgrat que els escuts heràldics corresponen a nissagues familiars i no a cognoms, hem localitzat almenys un escut per al llinatge *Mayench* (Fig. 2).

Joan Baptista Puñet Mayench (Alguaire, 1846 - Lleida, 1925) va ser general de l'exèrcit espanyol i Ramon Larregula Mayench, batlle d'Alguaire (1983-91).

SENTANYES I SIMILARS

Com a *Sentañes*, trobem vint-i-una persones que el duen de primer cognom i trenta de segon, al Pla d'Urgell, Segrià i Barcelonès. En la forma *Santañes*, és un cognom encara més escàs, ja que només documentem tretze persones que el portin de primer i dotze de segon, més de la meitat al Segrià i sense dades de les altres comarques. Relativament important a Vilanova de la Barca (Cens 1910: núm. 165, «*Santañes* Castelló Silvestre», i altres). Pel que fa a nivell estatal, només el trobem significativament a la província de Lleida, tretze de primer i dinou de segon.

La variant normativitzada *Santanyes* té una més dèbil presència; només el porten quatre persones de primer cognom i quatre de segon, la meitat o més al Segrià, sense dades desglossades de les altres comarques, ni tampoc pel que fa a nivell estatal. En recerca lliure a través del navegador Google només documentem Sandra *Santanyes* i Murillo, exciclista de muntanya, de carretera i ciclocròs, i Carme *Santanyes*. Com a *Sentanyes* no hi ha dades estadístiques, però constatem l'existència d'Antoni Navarro *Sentanyes*, catedràtic d'escola universitària de Química Orgànica⁴ i autor d'obres sobre vidre i materials òptics.⁵

Hi ha algunes altres formes com *Santañez/Sentañez* (potser errades per influència dels cognoms espanyols en *-ez*), *Santaña*, *Santañas*, que sembla que no tenen presència actualment a Catalunya i potser són o han estat simples variants de curt recorregut. No en parla Francesc de Borja Moll. En un primer moment, havíem pensat en un possible origen toponímic propi, ja que hem documentat un rierol «*Sentanya* del Moli» a la zona d'Isona,⁶ una partida de terra a les Oluges (ICC, Institut Cartogràfic de Catalunya), cal *Sentanyes* a Belcaire d'Urgell (ICC) i una font *Sentanya* a Isona.⁷ Fins i tot, algú havia provat de relacionar el cognom amb la població mallorquina de *Santanyí*.⁸

Malgrat tot, una ullada al nord dels Pirineus ens fa veure l'existència de cognoms —francesitzats— com *Sentagne* (Alts Pirineus, Gironda, Gers), *Saint-Agne* (Gers) i *Sentagnes*, als Alts Pirineus, bàsicament, i Pirineus atlàntics, a la zona occitana gascona. Es tractaria, doncs, d'un llinatge d'origen toponímic (cf. *Sent Anha(n)*, fr. *Sain-Agne*, Dordonya; *Sent Anhan*, fr. *Saint-Aignan*, Tarn i Garona...). Remet a un SANCTUS ANIANUS, bisbe d'Orleans al segle V, i amb *Sent Anhe* com a forma normativitzada en occità gascó (GROSCLAUDE 2003: 223). Sense el *Sent/Saint* inicial, també trobem els cognoms *Agnan*, *Aignan* i *Agne* del mateix origen (ASTOR 2002: 1.055).

En època antiga, a Catalunya, només un esment a *Sentanya* com a llinatge a Cardedeu (vila), en el fogatge de 1553. El cognom, en la forma *Sentanya*, ja es documenta a les Oluges (Segarra) almenys des del segle XVIII i segurament també com a nom d'algunes terres.⁹ Els primers *Sentanyes* es documenten a Vilanova de la Barca el 1745 (CAMPS 1990: 91).

És a dir, com en el cas de *Mayench*, ens trobaríem davant d'un cognom provinent de terres occitanes, segurament arribat als segles XVI-XVII o fins i tot anteriorment.

CURRICH I SIMILARS

Documentem el cognom *Currich* a Vilanova de la Barca (Cens 1910: «*Currich* Cortada Pedro»). Tot i així, *Currich* no es localitza actualment a Catalunya ni tampoc a l'estat espanyol. A l'estat francès, *Courric* té una certa presència a Finisterra i Morbihan, a la Bretanya; també *Corric*, en aquests dos departaments i al Nord. Potser com a simple coincidència, *Currich*¹⁰ i *McCurrich*¹¹ es troben a Escòcia, encara que hem de tenir en compte que el gaèlic escocès i el bretó són totes dues llengües cèltiques. Com a llinatge bretó, sembla que l'etimologia remeti a *Coric*, un diminutiu de 'nan' (LE MENN 1993: 96).

No sembla que hi hagi testimonis antics d'aquest cognom a Catalunya. A hores d'ara, només hem trobat un Jacint *Currich*, contribuent eclesiàstic a la Milícia Nacional de Lleida el 1820 (SÁNCHEZ 2008: 258, nota 13). Potser un llinatge lligat a les migracions cap al sud com a conseqüència de la Revolució Francesa?

⁴ Cf. https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1988-28740 (consulta: 15-01-2023).

⁵ Cf. <https://www.todostuslibros.com/autor/navarro-sentanyes-antoni> (consulta: 15-01-2023).

⁶ Cf. <https://quinalafem.blogspot.com/2017/05/1700-disona-della-la-conca.html>. Actualment *Centanya* (ICC).

⁷ Cf. https://www.geoparcorigens.cat/wp-content/uploads/2022/06/02_Annex1_paisatge_PostConsulta_sgnt.pdf.

⁸ Informació oral de Carme *Santanyes*, 24-11-2022.

⁹ Cf. <https://bisbatsolsona.cat/wp-content/uploads/2016/02/Oluges.pdf> (consulta: 15-1-2023).

¹⁰ Cf. <https://www.barrygriffin.com/surname-maps/scottish/CURRICH/> (consulta: 15-1-2023).

¹¹ Cf. <https://www.barrygriffin.com/surname-maps/scottish/mc%20currich/> (consulta: 15-1-2023).

MORGUÍ I SIMILARS

El 1901, el cognom *Morguí* es documenta a Alguaire (Cens 1901: núm. 4, «*Morguí* Pujades Andrés», i altres). Tot i la manca d'accent gràfic o la vacil·lació, el cognom deu ser agut, ja que el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), d'Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll, especifica que «*Morguí*» és un «Llin[atge] existent a Alguaire» i amb aquesta accentuació apareix en la majoria d'exemples trobats arreu. A hores d'ara, a Catalunya, els *Morguí* es troben principalment al Segrià, el Vallès Occidental i el Barcelonès. A nivell estatal espanyol, trobem quaranta individus d'aquest llinatge repartits entre les províncies de Lleida i Barcelona. Hi ha un cognom *Murgui* o segurament *Murguí* al Barcelonès, Baix Llobregat i Vallès Occidental. Pel que fa a l'estat espanyol, els *Murgui*/*Murguí* són presents a València, Conca, Navarra, Valladolid, Illes Balears, Barcelona, Alacant, Múrcia. El DCVB, pel que fa a la variant «*Murguí*», diu que és un «Llin[atge] existent a Ll[eida], Benisanó, Llíria, Benaguasil, etc.».

A l'estat francès no trobem indicis actuals del cognom. Històricament, *Morguin* es documenta sobretot als departaments d'Alier i Indre, a la zona de contacte entre terres occitanes i d'Oïl (Geneanet, 1500-1700). De *Morgui*, en canvi, en el mateix període només se'n troben quatre casos molt distribuïts pel territori gal (Eure i Loir, Gard, Loira atlàntic, Xampanya-Ardenes).

Potser, amb possibles encreuaments i canvis accentuals, els *Morguí*/*Murguí* són bàsicament dels Països Catalans, i els *Murgui*, amb origen basc i relacionat amb 'mur' o 'turó' (MICHELENA 1973: 131), de la resta de l'estat espanyol. Etimològicament, tal volta podria estar també emparentat amb el cognom *Morgan* (Irlanda, Escòcia i Gal·les), d'origen celta, amb els possibles significats originals de 'mar brillant' o 'gran defensor' (TITFORD 2009: 322).

ESMET I SIMILARS

Localitzem aquest cognom a Vilanova de Segrià (Cens 1910: núm. 37, «*Esmet* Barés Pedro», i altres). Pel que fa a Catalunya, en nombres absoluts hi ha un empat entre la Noguera i el Segrià, però percentualment és més important a la Noguera. A l'estat espanyol, només es documenta a la província de Lleida.

Amb la forma *Smet*, a l'estat francès principalment al departament Nord, al límit amb Bèlgica, en la zona del Flandes

francès. A Bèlgica, es concentra al centre de Flandes, de llengua neerlandesa.¹²

Smet és un cognom creat en llengua neerlandesa, amb el significat original de 'ferrer', considerat una forma regional d'*Smid*, equivalent al cognom més abundant *Smit*.¹³ També existeixen els cognoms *Desmet* i *De Smet*, 'el ferrer', amb l'article masculí definit, aglutinat o no. Estaria, doncs, també relacionat amb el cognom anglès *Smith* o l'alemany *Schmidt* i variants.

SAPIENS I SIMILARS

El trobem a Alguaire (Cens 1910: núm. 5, «*Sapiéns* Puñet Ignacio»). Ni *Sapiens* ni *Sapien* tenen presència actualment a Catalunya ni tampoc a l'estat espanyol o és molt migrada. En l'estat francès detectem *Sapiens*, molt dèbilment, a Alier i també a Eure i Loir, mentre que els *Sapien*, també molt minoritaris, es troben a Cher, Alier i Puèi Domat. És a dir, sobretot, en zones de contacte entre l'occità i les llengües d'Oïl. Les dades històriques (Geneanet, 1400-1600) indiquen la presència més destacable a Alier, Indre, Jura...

No el trobem al diccionari de Francesc de Borja Moll i sembla que hi podria haver una certa vacil·lació en l'accentuació d'aquest cognom (*Sàpiens*/*Sapiens*). El cognom podria venir del gentilici dels habitants de la població francesa de Le Sap (Orne, Normandia).

A Alguaire es documenta el llinatge ja el 1709, amb la presència dels cirurgians Pere i Maties *Sàpiens*; probablement, un descendent seu també cirurgià, Pere *Sàpiens*, és veí de Camarasa el 1788, mentre que els portadors més recents del cognom, a partir almenys de 1886, es remunten a Ignasi Llorenç *Sàpiens* Punyet, farmacèutic a Alguaire i natural d'Àger (LLADONOSA 2017). Per altra banda, també sabem d'una filla del cirurgià Maties *Sapiens* Farrús, graduat el 1778 i que va exercir a Àger i Camarasa, on es casà amb Bernat Castells, besavi de la Dra. Martina Castells, llicenciada en medicina el 1881 i doctorada el 1882 (CAMPS i CAMPS 2016: 142). Per la coincidència de noms, raresa del cognom, proximitat geogràfica i exercici de professions relacionades amb el món sanitari, és molt probable que els *Sàpiens* d'Alguaire, Camarasa i Àger estiguessin relacionats familiarment.

¹² Cf. <https://www.surnamemap.eu/belgium/index.php?sur=smet&s=Search> (consulta: 7-01-2023).

¹³ Cf. <https://en.wikipedia.org/wiki/Smet> (consulta: 7-01-2023).

Taula 1: Quadre resum dels cognoms estudiats.

COGNOM	TIPUS/ORIGEN	ETIMOLOGIA
CURRICH	Renom/Bretanya	'nan'
MAYENCH	Circumstàncies de naixement/Occitània	'nascut el mes de maig'
ESMET	Ofici/Flandes	'ferrer'
MORGUÍ	Patrònim/toponímic?/---	---
SANTAÑES	Toponímic/Occitània	Sent Anha(n)
SAPIENS	Toponímic (gentilici)?/estat francès	Le Sap (Normandia)?

Font: Elaboració pròpia.

CONCLUSIONS

L'estudi de cognoms minoritaris, poc tractats o molt localitzats geogràficament és interessant per ajudar a perfilar una visió total d'una zona determinada, a més de completar diccionaris de llinatges i estudis d'àmbit superior. Òbviament, hem de tenir en compte que quan parlem de llinatges no ho fem només d'uns simples elements onomàstics, sinó també dels desplaçaments que van realitzar els portadors i les circumstàncies històriques i lingüístiques que els van afectar.

Així, els cognoms escollits reafirmen l'existència d'una migració occitana cap a Catalunya (*Mayench, Santanyes*), important als segles XVI-XVII, que tal volta podria ser també de zones properes francoprovençals o de llengües d'Oïl (*Sàpiens* o *Morguí*, si no té

origen basc), que va afectar també la comarca del Segrià. Tot i així, encara que de forma segurament més minoritària, també trobem possibles aportacions d'altres zones de l'antic regne de França com la Bretanya (*Currich*).

Aquests cognoms, potser molts arribats bàsicament en forma oral, es van adaptar fonèticament i ortogràficament a la llengua catalana del moment i, després, en alguns casos a l'espanyol (*Sentañes, Santañes*). Sembla que els intents de recuperar una grafia normativa catalana són minoritaris, però no inexistent (Santanyes, Santanyes). Cal remarcar, d'altra banda, l'aparició de variants diverses (*Sentanyes, Sentañes, Santanyes, Santañes...*; *Mayench, Mahench, Maench, Maienc...*) que poden arribar fins i tot a afectar a l'accentuació (*Morgui/Morguí, Sapiens/Sàpiens*).

Per altra banda, com ja és conegut, confirmem la dificultat d'assignar una procedència catalana o occitana —o ambdues— a molts cognoms (*Mayench*), per la similitud de les llengües. En tot cas, cal tenir clar que aquestes propostes, pel que fa a l'origen d'aquesta mitja dotzena de llinatges, només es poden confirmar d'una manera gairebé absoluta mitjançant estudis genealògics acurats.

Com a idea final, remarcariem que un futur gran diccionari de cognoms catalans com més global millor ha de tenir un format el més digital, actualitzable i col·laboratiu possible, on convergeixin dades i especialistes lingüístics, històrics i genealògics. La introducció de dades heràldiques serioses seria desitjable, però segurament molt més complicada.

BIBLIOGRAFIA

- ASTOR (2002): Jacques Astor, *Dictionnaire des noms de familles et noms de lieux du Midi de la France*, Millau, Éditions du Belfroi.
- CAMPS (1990): Manuel Camps i Clemente, *De Castellpagès a Vilanova de la Barca*, Lleida, Diputació de Lleida i Ajuntament de Vilanova de la Barca.
- CAMPS i CAMPS (2016): Manel Camps i Blau Camps, «Nou metges lleidatans de l'edat contemporània», *Gimbernat*, 66, p. 133-148.
- DCVB: Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, Palma, Editorial Moll, 1963.
- GROSCLAUDE (2003): Michel Grosclaude, *Dictionnaire étymologique des noms de famille gascons*, Ortés, Per Noste-Ràdio País.
- LE MENN (1993): Gwennole Le Menn, *Les noms de famille les plus portés en Bretagne*, Spézet, Coop Breizh.
- LLADONOSA (2017): Vicent Lladonosa, «Els Sàpiens, una saga de farmacèutics entre Àger i Alguaire», *Cercavila: butlletí informatiu local* (Alguaire), 71 (juliol-setembre 2017), p. 5-7.
- MICHELENA (1973): Luis Michelena, *Apellidos vascos*, Sant Sebastià, Editorial Txertoa.
- MOLL (1987): Francesc de Borja Moll, *Els llinatges catalans (Catalunya, País Valencià, Illes Balears)*, Palma, Editorial Moll.
- SÁNCHEZ (2008): Antoni Sánchez i Carcelén, «La formación de la Milicia Nacional en Lleida (1820-1821)». Tesi doctoral, Universitat de Lleida. En línia: <https://repositori.udl.cat/bitstream/handle/10459.1/23819/CHCO0808110251A.PDF?sequence=1&isAllowed=y>.
- TITFORD (2009): John Titford, *Penguin Dictionary of British Surnames*, Londres, Penguin Books.